

NOTER

- 1 Den hadde et par forgjengere, én publisert på fransk i 1875, se Departementet for det Indre, 1875. I 1878 ga Det Statistiske Centralbureau ut *Tabellarisk Fremstilling af Norges økonomiske Udvikling i Aarene 1851-1875 (tildels 1845-1876)*. Ingen av disse inneholdt tabellen over folkemengdens bevegelse, som er tema her.
- 2 Jensen, A., 1935:1f. Heckscher, E.F., 1943. Mitchell, B.R. (red.), 1962. Drake, M., 1969:2ff. Cipolla, C., [1974]1982:14-16, 257-255. Dyrvik, S., 1983a. McCaa, R., 1989:287-298. Dyson, T., 2010.
- 3 Fra 2014 foreligger tabellen også ajourført på www.ssb.no/a/histstat/tabeller/3-13.html
- 4 Retningslinjene for tabelloppsett er revidert en rekke ganger. I 1978 ble de nedfelt i *Håndbok for framstilling av publikasjoner*, som er nr. 40 i Statistisk sentralbyrås serie *Håndbøker*. Den bygde på *Håndbok* nr. 6 fra 1958, som bygde på en unummerert *Håndbok* fra 1956, som igjen var en sammenfatning av instruksjer formulert i forskjellige sammenhenger. 1978-utgaven ble revidert i 1988. Kapitlet om oppsett av tabeller er i denne utgaven på over 60 sider, og gir den grundigste, største og mest prinsipielle drøftingen av tabellen som form. Ved vanskelige tilfeller er det denne håndboka som konsulteres. Statistisk sentralbyrå, 1978, 1988:49-99, 57-119. En ny utgave av publiseringshåndboka, nr. 67 i serien, kom i 1997, og en håndbok fra 2007 inneholder også regler for konstruksjon av tabeller. Statistisk sentralbyrå, 1997:37, se også Statistisk sentralbyrå, 2007:3.
- 5 Desrosières, A., [1993]1998:20f.
- 6 Desrosières, A., [1993]1998:37f.
- 7 I *Håndbok* nr. 6 står det: «Tverrvendte tabeller bør unngås.» Statistisk sentralbyrå, 1958a:11. I håndboka fra 1997 heter det: «Tverrvendte tabeller skal ikke forekomme.» Statistisk sentralbyrå, 1997:40.
- 8 Dette er bemerkelsesverdig fordi Det Statistiske Centralbyråa på denne tiden la om fra publikasjoner i folioformat, omtrent A3, til et mye mindre format, omtrent A8.

- 9 I 1797 og på nytt i 1800 kom det påbud fra København til prestene i Danmark, Island og Norge om at antallet dødfødte skulle oppgis, deretter at oppgavene over de dødfødte også skulle oppgis etter kjønn. Dette kan ha redusert tendensen til at dødfødte oftere ble registrert som døde enn som fødte.
- 10 Tidligere riksarkivar John Herstad holder på Hennings, se Herstad, J., 2000:435.
- 11 Den Norske Rigtidende, 1815 No. 19. Her sitert etter NOS.134B. Folketellinga 1801. Ny bearbeiding. digitalarkivet.no/dok/1801/1801dok.html
- 12 I 1885 ble det holdt folketelling for byene og Øst-Finnmark.
- 13 For en nærmere redegjørelse for folketellinger og folkemengdens bevegelse, se Thorvaldsen, G., 2004a:144–159.
- 14 Statistisk sentralbyrå, 1985:68.
- 15 Det Statistiske Centralbyraa, 1914:4.
- 16 Dyrvik, S., 2004:35.
- 17 Gaspari, A.Chr., 1786:73–79.
- 18 Sundt, E., [1855]1975:27.
- 19 Schweigaard, A.M., 1840:203.
- 20 Schweigaard, A.M., 1840:198f.
- 21 Et unntak fra dette var at enkelte kommuner betalte reisen for enkeltpersoner og familier som ellers ville ha måttet bli understøttet, se Mørkhagen, S., 2009:335–345 for en drøfting av omfanget av dette. Også i det 20. århundret betalte lokale myndigheter emigrasjonsreisen for ubemidlede familier, se Kjeldstadli, S., 1943:169.
- 22 I *Historisk statistikk 1968* og de seinere utgavene er datoen satt til 26. oktober 1818, men det er størst sannsynlighet for at 22. oktober er den korrekte datoen. Norges Bank opplyser at direksjonsprotokollen fra møte 20. oktober indikerer at de første lån og diskonteringer ble bevilget fra hovedsetet i Trondheim. 22. oktober anses derfor som en mer rimelig dato enn 26. oktober.
- 23 Departementet for det Indre, 1869c:III f, 13–15.
- 24 Vogt, J.H.L., 1899.
- 25 Mohn, H., 1875.
- 26 Dyrvik, S., 1983b:36.
- 27 Mitchell, B.R. (red.), 1962:1–54.
- 28 Demeny, P., McNicoll, G., 2003:961.
- 29 Det Statistiske Centralbyrå, 1926a:4.
- 30 Backer, J., 1965:89. Se også Sogner, S. (m.fl.), 1984:48–87.
- 31 Det Statistiske Centralbyrå, 1935a:124–125.
- 32 Det statistiske sentralbyrå, 1939:20–21.
- 33 Statistisk sentralbyrå, 1949a:6.
- 34 Statistiske meddelelser 1946:331, 1947:191, 1948:38f. Statistisk sentralbyrå, 1949a:38f.
- 35 Dahl, H.F. (m.fl.), 1995.
- 36 Backer, J., 1965:111.

- 37 Jan Erik Kristiansen har hjulpet meg med denne formuleringen.
- 38 Dyrvik, S., 2004:16, 88, 89ff.
- 39 Wicksell, K., 1925.
- 40 Soltvedt, K., 2000:135.
- 41 Sogner, S. (m.fl.), 1984:98.
- 42 Wallis, C., 1914:2f.
- 43 Wallis, C., 1914:30.
- 44 Wallis, C., 1914:47–57.
- 45 Wallis, C., 1914:167f.
- 46 Wallis, C., 1914:93ff.
- 47 Vogt, R., 1914:97.
- 48 Vogt, R., 1914:101.
- 49 Vogt, R., 1914:119–124.
- 50 Wieth-Knudsen, K.A., 1928:31.
- 51 Wieth-Knudsen, K.A., 1928:7f.
- 52 Wieth-Knudsen, K.A., 1928:73.
- 53 Det Statistiske Centralbyrå, 1923a:22*, 29*.
- 54 Det Statistiske Centralbyrå, 1923a:45*.
- 55 Soltvedt, K., 2004:128.
- 56 Maksimumstall for innvandrere fra Norge til U S A var fra 1921 12 202 per år, fra 1924 ble tallet redusert til 6 453 og i 1929 til 2 377, som fremdeles var maksimumstallet etter krigen.
- 57 Soltvedt, K., 2004:112.
- 58 Jahn, G., [1920]1937:218ff.
- 59 Det Statistiske Centralbyrå, 1926b:48*.
- 60 Det Statistiske Centralbyrå, 1926b:47*.
- 61 Jahn, G., 1935:87.
- 62 Det Statistiske Centralbyrå, 1935a:16.
- 63 Soltvedt, K., 2000:230.
- 64 Langeland, O.H., 1935:34–50.
- 65 Soltvedt, K., 2000:230.
- 66 Myrdal, A. og G., 1936:7f.
- 67 Lionæs, Aa., Skaug, A., 1936:7.
- 68 Lionæs, Aa., Skaug, A., 1936:2.
- 69 Myrdal A. og G., 1936:379.
- 70 Myrdal A. og G., 1936:396f.
- 71 Lionæs, Aa., Skaug, A., 1936:15. I Alva og Gunnar Myrdals bok fins det noen innslag av slektshygiene som har blitt med over i den norske utgaven. Det som ble kalt «Klassecirkulasjonens arvebiologiske problemer» skilte ut et «bunnfald i samfundet» som falt under den sosiale klassestrukturen og besto av «biologisk degenererte individer». Myrdal, A. og G., 1936:71.
- 72 Forhandlingar, 1938:85, 90, 102–105.

- 73 Forhandlingar, 1938:119.
- 74 En oversikt over registreringen av fødte og døde i kirkebøker, folketellinger og ved folkeregisteret gis av Thorvaldsen, G., 2008:341–359. For etableringen av det første folkeregisteret i Norge for Kristiania, se Soltvedt, K., 2004:159–189.
- 75 Statistisk sentralbyrå, 1949b:Forord.
- 76 Statistisk sentralbyrå, 1949b:Forord.
- 77 Statistisk sentralbyrå, 1949b:1*.
- 78 Statistisk sentralbyrå, 1949b:Forord.
- 79 Statistisk sentralbyrå, 1949b:10*.
- 80 Statistisk sentralbyrå, 1949b:31*, 33*.
- 81 Statistisk sentralbyrå, 1957:*62.
- 82 Statistisk sentralbyrå, 1957:*64.
- 83 Statistisk sentralbyrå, 1957:*60.
- 84 Van Bavel, J., Reher, D., 2013:286.
- 85 Backer, J., 1965:88ff.
- 86 Backer, J., 1965:88ff. Historikeren Ida Blom fastslo i en studie fra 1980 at barnebegrensningen var en strategi diktert av økonomiske forhold, og da motivet først var etablert, kom atferdsskiftet raskt fordi kunnskapen om barnebegrensning var selvlært og lå latent i befolkningen (Blom, I., 1980. Her sitert etter Dyrvik, S., 2004:86–90). Den største undersøkelsen av fruktbarhetsfallet ved forrige århundreskifte ble foretatt av historikerne Sølvi Sogner, Hege Brit Randsborg og Eli Fure og publisert i 1984. Den har samme konklusjon som Jahn oppga i 1935: Fødselsratefallet spredte seg fra de øverste sjiktene av samfunnet til lavere sjikt, og fra byene til landsbygda. En slik teori er basert på at fødselsbegrensning er kunnskap som spres. Mens Jahn pekte på «strukturforandring i samfunnsforholdene», var Sogner, Randsborg og Fure mer presise: Igangsettelsen og tempoet i fruktbarhetsfallet var «overgangen fra familieproduksjon til markedsproduksjon», det som kalles hamskiftet. Nedgangen i barnetallet i familiene var ikke bare en endring i ham, men også en endring i hu, mente de. Hovedårsakene var omlegging av næringsstruktur, nedgang i antall sysselsatte i primærnæringene, økning i sysselsettingen i bergverk, industri, handel og samferdsel, og at flere og flere bodde i byer og tettsteder. Undersøkelsen dokumenterte at barnebegrensningen begynte i sosiale eliter i byene (Sogner, S. (m.fl.), 1984:86, 141). Det er endelig blitt hevdet at fallet i fødselsraten ved forrige århundreskifte var noe som «avspeiler blant annet overgangen fra jordbruks- til industrisamfunn», og at den ble forsterket av «de dårlige økonomiske kårerne midt i 1930-årene» (Kravdal, Ø., 1991:24).
- 87 Statistisk sentralbyrå, 1969:85.
- 88 Statistisk sentralbyrå, 2000a:342.
- 89 Statistisk sentralbyrå, 1969:24f.
- 90 Backer, J., 1965:94.

- 91 Likevel oppsto en konjunkturteoretisk determinisme ved årtusenskiftet: «I takt med konjunkturedgangen sank tallet på fødte fra 1920 helt fram til 1935», og økningen av antall fødte «fra 30-årene har åpenbart sammenheng med konjunkturomslaget, og dermed at flere fikk økonomisk grunnlag for å stifte familie». Backers tall for variasjonen i nylig inngåtte ekteskap på ulike tidspunkter lar seg ikke forklare med konjunkturene. Betingelsene for at færre og flere kvinner og menn kan inngå ekteskap på de ulike tidspunkter, er lagt på et langt tidligere stadium og påvirkes ikke av øyeblikkets konjunkturvekslinger. Levestandarden bedret seg suksessivt gjennom hele det 20. århundret. I det samme århundret har fødselsraten gått ned. Av den grunn er det merkelig å hevde at bedre konjunkturer skulle føre til flere fødsler. Skulle det finnes en sammenheng mellom velstandsøkning og barnetall, tyder alle tall på at jo mer velstand, desto færre barn. *Samfunnsspeilet 1/2000:52*.
- 92 Van Bavel, J., Reher, D., 2013:262.
- 93 Van Bavel, J., Reher, D., 2013:269ff.
- 94 Nå var ekteskapshyppigheten per 1 000 innbyggere et grovt mål, alderen ved ekteskapsinngåelsen og andelen som giftet seg ga et sikrere mål. I alle landene de to forskerne studerte, gikk alderen ved giftermål ned samtidig som andelen som giftet seg gikk opp. Konsekvensen av at parene som giftet seg var yngre, og at det ble færre ugifte, var at en større andel av befolkningen ble eksponert for å få barn i en yngre, mer fruktbar alder og over et lengre tidsrom. Dette hadde ifølge Van Bavel og Reher tre konsekvenser. Gifte personer har en høyere fødselsrate enn ugifte, så når flere personer gifter seg, gjelder fødselsraten for en større del av befolkningen. Dette fører til en høyere kohortfertilitet og en høyere periodefertilitet selv om ekteskapsfruktbarheten (*marital fertility*) blir uforandret. For det andre fører økt antall ekteskapsinngåelser blant unge par til flere fødsler fordi fertiliteten er størst helt i begynnelsen av ekteskapet. Dette øker periodefertiliteten og ekteskapsfruktbarheten selv om familiestørrelsen er konstant. For det tredje øker tidlig ekteskapsinngåelse lengden på den tiden kvinnen er eksponert for befruktning, dette mente Van Bavel og Reher hadde en effekt på kohortfruktbarheten, de presiserte at det første og tredje punktet impliserte økt kohortfertilitet, det andre bare periodefertilitet, kun det tredje influerte på kohort *marital fertility*.
- 95 Giftermålsalderen for førstegangsviede kvinner var mellom 25 og 26 år fra 1871 til 1955, den sank til under 23 år i perioden 1971–1975, før den begynte å stige igjen. Giftermålshyppigheten blant førstegangsviede kvinner 20–24 år og 25–29 år var sterkt stigende fra 1940.
- 96 Van Bavel, J., Reher, D., 2013:279.
- 97 Van Bavel, J., Reher, D., 2013:282
- 98 Statistisk sentralbyrå, 1978:23.
- 99 Prikker i tabellceller brukes på fire forskjellige måter: Én prikk . betyr tall kan ikke forekomme, to prikker .. oppgave mangler, tre prikker ... oppgave mangler foreløpig, to prikker over hverandre : tall kan ikke offentliggjøres.
- 100 Statistisk sentralbyrå, 1978:47.
- 101 Statistisk sentralbyrå, 1969:24.

- 102 Statistisk sentralbyrå, 1952:48.
- 103 Statistisk sentralbyrå, 1959:32.
- 104 *Folkemengdens bevegelse 1957* var den første som offentliggjorde tall fra folke-
registrenes oppgaver over utvandrede. Her ble det gjort uttrykkelig opp-
merksom på at disse tallene gjaldt utflyttinger av minimum fire måneders
varighet, og at tallene derfor ikke ville stemme med politiets oppgaver som
gjaldt emigrasjon. Dessuten ble det opplyst at «en for 1957 [har] bearbeidd de
oppgaver som folkeregistrene har sendt inn om flytninger til og fra utlandet.
Da grunnmaterialet for 1957 ikke er helt fullstendig, må de tall som er gitt i
oversikten tolkes med forbehold. Fra 1958 vil statistikken bli mer fullstendig».
Statistisk sentralbyrå, 1959:Forord, 31ff.
- 105 Seinere rettet til 12 599.
- 106 Statistisk sentralbyrå, 1978:24.
- 107 Statistisk sentralbyrå, 1952:48.
- 108 Statistisk sentralbyrå, 1963:45.
- 109 Statistiske meddelelser, 1947:204. Korrigeringen skjer ved at alle som er
utvandret i tiåret før folketellingen, men som ikke har meldt flytting, regnes
som utvandret i folketellingsåret. Dette har gjort at tallene for utflytting i
1960, 1970 og 1989 er blitt svært høye. I 1990, da folketellingen var en
utvalgstilling, ble dette vanskeligere, og etter at folketellingene benytter folke-
registeret som kilde, er ikke denne korrigeringen lenger mulig.
- 110 Det Statistiske Centralbyrå, 1933:Innledning.
- 111 Det Statistiske Centralbyrå, 1920:Forord.
- 112 Det Statistiske Centralbyrå, 1923c:18*. Se også Myhre, J.E., 2003:177-196,
som gir en rekke oversikter og drøftinger av innvandringen fra Sverige. Erik-
stad, M., Thorvaldsen, G., 2006:41-53, gir en oversikt over hvilke muligheter
de kodede folketellingene fra 1910 og bakover gir for å lage statistiske tabeller.
- 113 De lave utvandringstallene i disse to årene var et resultat av Tysklands uinn-
skrenkede ubåtkrig.
- 114 Departementet for Sociale Saker, 1921:11.
- 115 Det Statistiske Centralbyrå, 1935a:124.
- 116 Backer, J., 1965:179f. Nå hadde det ikke vært noen folketelling i 1940, det er
ikke redegjort for hvilket tall som er brukt for dette året. Mest sannsynlig er
det tallet fra folketellingen i 1946 minus den naturlige tilveksten i de mellom-
liggende årene.
- 117 Statistisk sentralbyrå, 1972:51.
- 118 Høijer, E., 1959:75.
- 119 Statistisk sentralbyrå, 1995:3.
- 120 Statistisk sentralbyrå, 1995:78.
- 121 Statistisk sentralbyrå, 1995:58.
- 122 Det samme gjorde seg gjeldende i 1989 da utflyttingen ble 27 300.
- 123 «Politiets oppgaver er sløffet fra og med 1966. Årlige totaltall for utvandrede
i perioden 1825-1965 finnes i tabell 3.13.» Statistisk sentralbyrå, 1995:58.
- 124 Mørkhagen, S., 2009:55, 96.

- 125 Se avsnittet «Matrosene rømmer», side 170.
- 126 Statistisk sentralbyrå, 1995:55.
- 127 Statistisk sentralbyrå, 1995:77.
- 128 Folkeregisteret inneholder opplysninger om blant annet fødsler, navnevalg, farskap og foreldreansvar, flytting, endringer i sivilstand, dødsfall, navneendringer, statsborgerskap. Ved fødsel er det sykehuset som automatisk sender melding til Skatteetaten, hvis barnet er født uten lege eller jordmor til stede, må mor selv melde fødselen til Skatteetaten. Når noen dør, skriver sykehuset eller en lege ut en dødsattest. Nærmeste pårørende må sørge for at denne dødsattesten blir sendt til både tingretten og lensmannen i den kommunen der den avdøde bodde. Begravelsesbyrået hjelper vanligvis til med dette. Tingretten gir folkeregisteret beskjed om dødsfallet. Den som flytter til Norge for en periode på seks måneder eller mer, eller som planlegger å bosette seg i landet, plikter å melde flytting til et skattekontor, etter Lov om folkeregistrering § 8 andre ledd. Melding om flytting til Norge skjer ved utfylling av skjema RF-1401N, ved personlig oppmøte på skattekontoret innen åtte dager etter ankomst. Den som skal registreres, må ha med seg pass eller annen gyldig legitimasjon som viser statsborgerskap. Er søkeren fra et land utenfor Norden, må vedkommende vise fram oppholdstillatelse/registreringsbevis/oppholdskort som er gyldig i minst seks måneder. Nordiske borgere kan vise fram førerkort eller utskrift fra folkeregisteret i hjemlandet. Ved flytting fra Norge har personer etter Lov om folkeregistrering § 8 første ledd plikt til å fylle ut skjema RF-1402N. Skjemaet skal fylles ut av personer som har til hensikt å bosette seg eller oppholde seg minst seks måneder i utlandet. Den som flytter til et annet nordisk land, skal ikke fylle ut skjemaet, men melde flytting til det landet vedkommende flytter til. Skatteetaten, 2013.
- 129 Departementet for Sociale Saker, 1921:118.
- 130 Det Kongelige Finants-, Handels- og Told-Departement, 1839.
- 131 Tranberg, A., 1994:16, viser til Departements-Tidende, 1839:264. Hvis omleggingen av periodiseringen skjedde ved at kirkeåret 1. desember 1839 til 1. desember 1840 ble etterfulgt av kalenderåret 1. januar 1841 til 31. desember 1841, betyr det at det aldri er publisert tall for fødte og døde for desember 1840. Fordi det i begge tilfeller var 12-månedersperioder, ville overhoppet av én måned ikke vises.
- 132 Mitchell, B.R. (red.), 1962:5.
- 133 Boktittelen er enda lengre og lyder i sin helhet: *An Essay on the Principle of Population, as it Affects the Future Improvement of Society, with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and Other Writers.*
- 134 Heckscher, E.F., 1941:175.
- 135 Matthiessen, P.Chr., 1984:182.
- 136 Malthus, T.R., [1803]1958, II.I:1–25. Heckscher, E.F., 1943:193.
- 137 Dagboka ble regnet for å ha gått tapt, men ble ved en tilfeldighet gjenfunnet hos en fjern slektning av Malthus på Isle of Wight i 1961. Patricia James redigerte dagboka i 1966. Malthus reiste sammen med William Otter, Edward Daniel Clarke og John Marten Cripps, men bare Otter, seinere biskop i

- Cichester, fulgte med på norgesreisen. Otter skrev også dagbok, og James gjengir flere utfyllende passasjer fra den. James, P. (red.), 1966. En forkortet utgave kom på norsk i 1968, Malthus, T.R., 1968.
- 138 http://da.wikipedia.org/wiki/Frederik_Thaarup, lest 14. oktober 2013.
- 139 James, P., 1966:61, 106.
- 140 James, P., 1966:61, 208-210.
- 141 Thaarup, F., 1794:446f.
- 142 Etter tidens miasmatiske syn var varmt klima og lukt årsaker til sykdom. Thorvaldsen, G., 2004a:149.
- 143 «The registers [...] are known to be correct.» Malthus, T.R., [1803]1958:154.
- 144 «They are not so dirty as they were, & then consequently not so many children die young.» James, P., 1966:118.
- 145 James, P., 1966:123.
- 146 Malthus, T.R., [1803]1958:161.
- 147 Malthus, T.R., [1803]1958:157.
- 148 Malthus, T.R., [1803]1958:154-163.
- 149 Drake, M., 1969:124.
- 150 Heckscher, E.F., 1943:207.
- 151 James, P., 1966:153.
- 152 Malthus, T.R., [1803]1958:158.
- 153 Drake, M., 1969:39.
- 154 Drake, M., 1969:39.
- 155 Dyrvik, S. (m.fl.), u.å:6.
- 156 Det Kongelige Finants-, Handels- og Told-Departement, 1839:20. Statistisk sentralbyrå, 1978:45.
- 157 Det Kongelige Finants-, Handels- og Told-Departement, [u.å.] 1831:Tabel No. 27, 28, 29, 30.
- 158 Departementet for det Indre, 1869b:XX.
- 159 Det Kongelige Finants-, Handels- og Told-Departement, 1839:20-21.
- 160 Holst, F., 1827:637f.
- 161 Det Kongelige Finants-, Handels- og Told-Departement, [u.å.]1831:Anhang.
- 162 Departementet for det Indre, 1847:II.
- 163 Desrosières, A., [1993]1998:25.
- 164 Departementet for det Indre, 1857:II.
- 165 Departementet for det Indre, 1857:II.
- 166 Departementet for det Indre, 1869c:III.
- 167 Frederik Holst, forkjemperen for publisering av folketellingsresultater fra 1825, var Kiærs onkel.
- 168 Lie, E., Roll-Hansen, H., 2001:66.
- 169 Departementet for det Indre, 1869c:XXVII.
- 170 Departementet for det Indre, 1869a:IV.
- 171 $237\ 000 + 8\ 000 - (40\ 000 + 5\ 000) = 200\ 000$

- 172 Et annet problem Kiær tok opp, var at uoverensstemmelsen ikke fordelte seg slik den skulle på hvert kjønn. Ifølge folkemengdens bevegelse var veksten for menn 4 000 og for kvinner 7 000, og det måtte bety, het det, at oppgavene i en eller annen henseende var feilaktige. En mulighet var at antallet utvandrede menn hadde vært større enn oppgitt, en annen feilkilde var at folketellingen skulle registrere personer som hadde permanent opphold på stedet. Midlertidig tilstedeværende skulle ikke tas med, mens midlertidig fraværende skulle regnes med til den familien de var bortreist fra. Midlertidig fraværende personer unngikk likevel ofte tellernes oppmerksomhet, og det ble slått fast at dette hadde en tendens til å gjøre folketallet mindre, samtidig som det bidro til å gjøre antallet menn for lavt fordi det store flertallet av dem som var borte fra hjemmet under tellingen, var sjøfolk og fiskere. Det ble opplyst at Norge på tellingstidspunktene hadde 201 fartøyer i fremmede havner i 1865 mot 140 fartøyer i 1855. Tallet på sjømenn registrert i folketellingen i 1865 var påfallende lite sammenliknet med oppgaver innhentet fra handelsflåten. Kiær sluttet forklaringen med å anta at folkemengden kunne være nesten 10 000 mer enn det registrerte tallet. Selv om Kiær mente at folketellingstallet for 1866 var noe for lavt, holdt han 1866-tellingen for å være den mest korrekte sammen med folketellingen fra 1801. Departementet for det Indre, 1869a:V.
- 173 Departementet for det Indre, 1869a:LXXVI.
- 174 Departementet for det Indre, 1869a:VI.
- 175 Departementet for det Indre, 1869a:XVIII.
- 176 Departementet for det Indre, 1869a:XXVIf.
- 177 Departementet for det Indre, 1869a:XXVIf.
- 178 Departementet for det Indre, 1869a:28, 30.
- 179 Departementet for det Indre, 1869a:LXXI.
- 180 Departementet for det Indre, 1869a:LXXI.
- 181 Statistisk sentralbyrå, 1980b:9.
- 182 Soltvedt, K., 2004:19.
- 183 Soltvedt, K., 2004:28.
- 184 Soltvedt, K., 2004:30.
- 185 Soltvedt, K., 2004:38.
- 186 Den Norske Rigstidende, No. 29, 1815.
- 187 Vogt var ekspedisjonssekretær i Kirkedepartementet og døde alt i 1818, 32 år gammel. *Budstikken* nr. 12–15, 1826:89–90. Her sitert etter Soltvedt, K., 2004:38.
- 188 *Budstikken*, 1827: 641f. Se også Soltvedt, K, 2004:38f.
- 189 Departementet for det Indre, 1873a:Upaginert forord datert 28. juli 1874.
- 190 *Budstikken*, 1826:133.
- 191 *Budstikken*, 1827:643.
- 192 Departementet for det Indre, 1847:II, 1857:IIIf.
- 193 Dyrvik, S., 2004:35f.
- 194 *Budstikken*, 1827:643.
- 195 Schweigaard, A.M., 1840:195.

- 196 Befolkningsøkningen fra 1801 til 1815 var størst i Nordre Bergenhus (Sogn og Fjordane), her hadde folkemengden økt med hele 12 000 fra vel 52 000 til 64 000 på disse 15 årene. Ved tellingen ti år seinere gikk folkemengden i dette amtet litt tilbake. Det var det eneste fylket med en nedgang i folketallet fra 1815 til 1825.
- 197 Departementet for det Indre, 1847:II.
- 198 Holst, F., 1827:647.
- 199 McCleary, G.F., 1955:31f, 34.
- 200 Thorvaldsen, G., 2004a:145.
- 201 Dyrvik, S., 1978a:344f. Sogner, S., 1996:226f.
- 202 Collett, J.P., 1999:14.
- 203 Sundt, E., [1861-1864]1976:97.
- 204 Tvethe, B., 1848:21.
- 205 Lie, E., Roll-Hansen, H., 2001:49.
- 206 Aschehoug, T.H., 1848.
- 207 Aschehoug, T.H., 1848:204ff.
- 208 Lie, E., Roll-Hansen, H., 2001:50.
- 209 Sundt, E., [1855]1975:260. Bokstaveringen følger den halvmoderniserte 1975-utgaven.
- 210 Heckscher, E.F., 1941:176f.
- 211 Moseng, O.G., 2003:89f.
- 212 Drake, M., 1969:45ff.
- 213 Sogner, S., 1979:104-120, 1996:171f.
- 214 Dyrvik, S., 1978a:279. Dyrvik, S., Feldbæk, O., 1996:196f. Moseng, O.G., 2003:101.
- 215 Thorvaldsen, G., 2004b:49.
- 216 Østrem, N.O., 2006:20f.
- 217 Holst, F., 1827:647.
- 218 Det kongelige Finants-, Handels- og Told-Departement, [u.å.]1831:19.
- 219 Christiania Magistrat, 1887:70.
- 220 Dyson, T., 2010:182.
- 221 Departementet for det Indre, 1853:A3.
- 222 Myhre, J.E., 1990:219.
- 223 Christiania Magistrat, 1892.
- 224 Dyson, T., 2010:126.
- 225 Backer, J., 1961:61.
- 226 Dyson, T., 2010:24f, 139, 142ff, 151, 216.
- 227 Dyson, T., 2010:143f.
- 228 Departementet for det Indre, 1869a:184.
- 229 Departementet for det Indre, 1857:XXVII.
- 230 Backer, J., 1965:123.
- 231 Myhre, J.E., 1977:29.

- 232 Skappel, S., 1922:170. Departementet for det Indre, 1857:XIf.
- 233 Østrem, N.O., 2006:21.
- 234 Høijer, E., 1959:41.
- 235 Heckscher, E.F., 1941:341f.
- 236 Sejersted, F., 1978:113.
- 237 Det Statistiske Centralbyrå, 1935b:30.
- 238 Gunnar Thorvaldsen har gjort meg oppmerksom at jeg i en tidligere versjon hadde tolket Claus Pavels Riis feil da jeg hevdet at han forskjønnnet virkeligheten ved å plassere bare to barn på plassen. Riis hadde helt rett, det var vanlig med både null, ett og to barn på plassene, men det betydde ikke at husmannsparet hadde fått eller kom til å få bare ett til to barn.
- 239 Departementet for det Indre, 1857:XV, 1869a:140.
- 240 Østrem, N.O., 2006:34.
- 241 Departementet for sociale saker, 1921:52, 55. Inndelingen i livsstillinger i Socialdepartementets utvandringsstatistikk har imidlertid gjort det vanskelig å fordele utvandrerne etter stand og yrke. Hovedproblemet er at husmennene ikke ble plassert i gruppen jordbruk, fedrift, skogbruk og fiskeri, men i gruppen for huslig arbeid og erverv av ubestemt art. For femåret 1876–1880 var snaut åtte prosent av utvandrerne fra primærnæringene, mens vel 61 prosent tilhørte gruppen huslig arbeid og andre erverv. Helt fram til 1900 ble de fleste utvandrere plassert i denne samlekategori. Deretter var gruppen som omfattet primærnæringene den største. Mørkhagen, S., 2009:346f.
- 242 Meddelelser, 1882:92.
- 243 Departementet for sociale saker, 1921:2f.
- 244 Departementet for det Indre, 1853:G9.
- 245 Departementet for det Indre, 1874:VIII.
- 246 Det Statistiske Centralbureau, 1898:IX.
- 247 Tønnessen, J.N., 1951:148–167. «Sammenholder man tallene for rømte med utvandrede, vil man se at de har en viss tendens til å holde hverandre i balanse, slik at summen av dem er langt mer konstant enn for hver enkelt av dem; det gjelder særlig de to viktigste 10-års perioder 1881–90 og 1901–10. Mens antallet rømte når sin største høyde 1881–85, er utvandringen meget lav; i 1886–90 øker denne voldsomt, mens rømningstallet synker; summen av de to er temmelig lik i begge femårsperioder. 1901–10 er forholdet omvendt, mens antallet utvandrede synker fra 1901–05 til 1905–1910 med 1 500, øker rømningen med nøyaktig det samme tall.»
- 248 Eide, O.J., Thorvaldsen, G., 2011:213f.
- 249 Eide, O.J., Thorvaldsen, G., 2011:219ff.
- 250 Departementet for det Indre, 1869a:183.
- 251 Departementet for det Indre, 1869a:183.
- 252 Departementet for det Indre, 1869a:LX.
- 253 Departementet for det Indre, 1869a:LVIII.
- 254 Sannsynligvis ble verket redigert av Adam Gaspari; Google Books oppgir August Adolf von Hennings, kalt «opplysningens apostel i Slesvig og Holstein», som redaktør. Se note 10.

- 255 Forfattet av Jean-Pierre Catteau-Calleville.
- 256 Heinze, V.A., 1789.
- 257 Statistisk sentralbyrå, 1980a:15.
- 258 Gaspari, A.Chr., 1786:106.
- 259 Gaspari, A.Chr., 1786:10.
- 260 Riksarkivet, Statistisk sentralbyrå, F-2228, Db-Folkemengdens bevegelse (Fb), Pakke 2.
- 261 Sogner, S., 1996:167, Statistisk sentralbyrå, 2000a:Baksatsblad.
- 262 Det Statistiske Centralbureau, 1882:1ff.
- 263 Kiær, A.N., 1901:237-251.
- 264 Departementet for det Indre, 1873b:1*. Her gjorde Kiær rede for hvordan han gikk fram for å beregne årlige folketall ved å kombinere opplysningene fra folketellingen og folkemengdens bevegelse. De to hovedfaktorene var kjent, overskuddet av fødte og utvandringen til Amerika. De eneste faktorene som ikke var kjent, var innvandringen og utvandringen til andre land enn Amerika, men for dette fantes det ifølge Kiær noen holdepunkter. Hvis, skrev han videre, folketellingene var nøyaktige, skulle man kunne bestemme også gjennomsnittstørrelsen for summen av innvandringen og utvandringen til andre land enn Amerika. Som eksempel brukte han folketellingene i 1855 og 1865, som ga en årlig tilvekst på 21 171. Det årlige overskuddet av fødte var 23 741. Altså hadde utvandringen «oversteget» innvandringen med 2 570 årlig. Til Amerika utvadret det hvert år 3 943, følgelig, sluttet han, måtte innvandringen ha oversteget utvandringen til andre land enn Amerika med 1 373. Imidlertid, fortsatte Kiær, var det ikke mulig å stole på at folketellingene var matematisk nøyaktige, og derfor mente han at det beregnede innvandringsoverskuddet «i det hele» ble noe høyt satt etter denne metoden.
- 265 Det Statistiske Centralbureau, 1890:Forord, 7.
- 266 Det Statistiske Centralbureau, 1890:4.
- 267 Det Statistiske Centralbureau, 1890:8.
- 268 Riksarkivet, Statistisk sentralbyrå, F-2228, Db-Folkemengdens bevegelse (Fb), Pakke 2.
- 269 Meddelelser, 1882:57ff.
- 270 Statens Statistiske Bureau, 1905:90.
- 271 Statens Statistiske Bureau, 1905:91.
- 272 Drake publiserte artikler om Norges befolkning i *Scandinavian Economic History Review* i 1965 og i *Population Studies* i 1966. I 1969 utga han sin studie om befolkning og samfunn i Norge fra 1735 til 1865 med et appendiks med tall for folkemengde, ekteskapsinngåelser, fødte og døde fra og med 1735 til og med 1865 for hele landet og for de fire bispedømmene Akershus, Kristiansand, Bergen og Trondheim.
- 273 Drake, M., 1969:xviiff.
- 274 Drake, M., 1969:16. Forskjellene på de reviderte tallene fra 1968, som var identiske med dem som ble publisert i 1978, og tallene som var publisert i 1914, 1926 og 1948, er ikke store, men betydningsfulle. Hvor disse reviderte

tallene kom fra og hvorfor de var å foretrekke, sto det ikke noe om i *Historisk statistikk 1968*. For fødsler er fire av sju femårsgjennomsnitt identiske, mens tre av sju femårsgjennomsnitt for dødsfall er identiske. Femårsgjennomsnittet for antall dødsfall fra 1756–1760 er henholdsvis 15 602 i 1914 og 16 602 i 1968. Kan denne forskjellen bero på en lese- eller avskrivningsfeil? Både 15 602 og 16 602 er de riktige gjennomsnittene for 1756–1760 fra underlagsmaterialet som ble brukt i henholdsvis 1914 og 1968. Sammenholdes tallene for hvert enkelt år, viser det seg at det er ett år, 1759, som er forskjellig. I 1914 var antall dødsfall for dette året 13 204, mens det i 1968 var 18 204. Listene med dødsfall fra de fire stiftene for 1759 viser at tallene for tre stift er identiske. Mens det for Akershus stift i 1914-materialet oppgis 2 803 dødsfall, er tallet 7 803 dødsfall i underlagsmaterialet for 1968-tallet.

275 Drake, M., 1969:163.

276 Forutsetningene for beregningene av folketallene, klargjorde Drake, var at folketellingen fra 1801 var riktig. Videre at 19 000 personer skulle plusses på tallet fra folketellingen i 1769. Drake forutsatte også et lite antall utvandrede fra og med 1760 til og med 1815, og et innvandringsoverskudd fra og med 1816 til og med 1844. Drake, M., 1969:168f.

277 Drake, M., 1969:13.

278 I en fylldig kommentar til tabellene over fødsler og dødsfall etter bispedømmer fra og med 1735 til og med 1865 forklarer Drake at for Akershus bispedømme manglet bispelister for 1744, 1757, 1760 og 1781. Her brukte han tallene fra «X. Tafel» og «XI. Tafel» i *Materialien*. For årene 1786, 1787, 1789, 1790, 1793, 1795 og 1796 manglet det også bispelister, her ble det brukt tall laget av Sølv Sogner basert på listene fra sokneprestene. For årene 1786, 1787 og 1793 var tallene for Akershus stift konstruert ved estimering av den andelen Akershus stift utgjorde av Catteau-Callevilles totaltall. Drake, M., 1969:177–180.

279 Det samme gjaldt tallet for 1838, her gikk Drake tilbake til det offisielle tallet som ble publisert i 1847, og forkastet Kiærs korrigering.

280 Drake, M., 1969:180.

281 Herstad, J., 1970a:59.

282 Herstad, J., 1975:609, 691.

283 Herstad, J., 1970a:60.

284 Herstad, J., 1970a:60f.

285 Herstad, J., 1975:693.

286 Herstad, J., 1975:616.

287 Herstad, J., 1970a:59f.

288 Herstad, J., 1970b:136.

289 Herstad, J., 1975:691.

290 Drake, M., 1969:14, 196.

291 Den danske historikeren Aksel Lassen mente i 1965 at tallene for dødsfall som de danske biskopene rapporterte i det 18. århundret, besto av mellom fem og seks prosent dødfødte, og at en tilsvarende reduksjon også av de norske tallene

var logisk. Han holdt imidlertid registreringen av dødfødte bare som døde for å være mindre utbredt i Norge enn i Sverige. Dette baserte han på et utsagn av biskop Johan Nordahl Brun fra 1798. I en rekke tilfeller ble det nevnt at dødfødte ble begravet uten kirkelig medvirkning, derfor ble de heller ikke ført inn i kirkebøkene. Lassen viste også til en prest som skrev at det var umulig å gi tall for de dødfødte fordi det ikke var bestemt om det skulle «forrettes jordpåkastelse» for dødfødte barn. Derfor begrov noen foreldre sine dødfødte i stillhet, mens andre forlangte jordpåkastelse. Ved en kontroll i 1798 ble det likevel funnet om lag 2,3 prosent dødfødte i kirkebøkene, altså om lag det halve av i Danmark. Forutsetningen for å bli døpt var at barnet var i live, det var dåpshandlingen som skulle føres inn i kirkeboken. Kirkebøkene representerte derfor minimumstall for fødsler og dødsfall, bispelistene registrerte følgelig også normalt for få fødte og døde. Herstad mente dette førte til at underregistreringen av fødsler var større enn underregistreringen av dødsfall. Han ga også gode grunner for å anta at føringen av tall for barn født utenfor ekteskap ble ulikt praktisert i bispedømmene. Som oftest regnet bispene med at barn født utenfor ekteskap var tatt med blant fødte og gutte- og pikebarn, men dette var langt fra sikkert, og her lå det en stor og betydelig kilde for systematisk underregistrering. Herstad kunne imidlertid også dokumentere, slik Adolph Jensen hadde gjort i 1905, at det hadde skjedd en dobbeltregistrering av barn født utenfor ekteskap.

292 Dyrvik, S., 1983b:35-52.

293 I en rekke enkeltteksempler viste Herstad hvordan Drakes tall kunne korrigeres. For 1744 meldte Larvik prosti om 2 235 fødte, mens listene fra soknene viste 399 fødte. For 1786 viste Drakes tall for Trondheims stift et fødselsoverskudd på 920, mens bispelistene viste et fødselsoverskudd på 435, for 1800 hadde Drake et fødselsoverskudd på 1 300, mens bispelistene viste 1 788. Herstad, J., 1975:Appendiks, 694-704.

294 Thorvaldsen, G., 2004a:149.

295 Personer som skal oppholde seg i Norge i mindre enn seks måneder, må ha et D-nummer for å bli registrert i Folkeregisteret. Et D-nummer er nødvendig bl.a. for å få skattekort, ha et kundeforhold med norsk bank, motta trygdeytelser eller ha fast eiendom i Norge. Se Skatteetaten.no

296 Skatteetaten, 2013:2.

297 Statistisk sentralbyrå, 2014:4.

298 Statistisk sentralbyrå, 2013:2.

299 På ssb.no ligger en oppdatert utgave av 1994-versjonen.

300 Statistisk sentralbyrå, 2000a:64.

301 Dette ble oppdaget i 2001, ennå er ikke de offisielle tallene korrigert. *Samfunnsspeilet 1/2001*:153.

302 Se Agamben, G., [1960] 2010, og hans begrep *homo sacer*.

303 www.digitalarkivet.no/lepra/lepraregnorsk.pdf

304 Statistisk sentralbyrå 1943:3.

305 Sundt, E., [1852-1864]1974:174.

306 Departementet for det Indre, 1847:I.

- 307 Tranberg, A., 1994:15.
- 308 Tranberg, A., 1994:32.
- 309 Gotaas, T., 2004:71.
- 310 Departementet for det Indre, 1857:I.
- 311 Sitert etter Gotaas, T., 2004:71.
- 312 Sundt, E., [1852-1864]1974:384.
- 313 Departementet for det Indre, 1869a:XXXIV. Soltvedt, K., 2004:71-85.
- 314 Meddelelser, Tillæg N° 1, 1888:9.
- 315 Det Statistiske Centralbureau, 1881:176.
- 316 Meddelelser, Tillæg N° 1, 1888:9.
- 317 Lie, E., Roll-Hansen, H., 2001:108, 143.
- 318 Lie, E., Roll-Hansen, H., 2001:124f.
- 319 Departementet for Kirke- og Undervisningsvesenet, 1868:84.
- 320 Avsnittet bygger i stor utstrekning på Lie, E., Roll-Hansen, H., 2001:123-154.
- 321 Tranberg, A., 1994:17.
- 322 Thaarup, F., 1794:216.
- 323 Bull, K.S., 2011:16f.
- 324 Det Statistiske Centralbureau, 1882:152.
- 325 Lie, E., Roll-Hansen, H., 2001:147f.
- 326 Det Statistiske Centralbureau, 1882:150.
- 327 Det Statistiske Centralbureau, 1882:154.
- 328 Det Statistiske Centralbureau, 1882:153.
- 329 Det Statistiske Centralbyraa, 1916:41.
- 330 Lie, E., Roll-Hansen, H., 2001:123.
- 331 Det Statistiske Centralbureau, 1882:147.
- 332 Torp, E., 1986:70.
- 333 Det Statistiske Centralbyrå, 1923b:151f.
- 334 Det Statistiske Centralbureau, 1882:147.
- 335 Det Statistiske Centralbureau, 1882:147. Et problem er at «Fin» også kan bety både same og kven, se Axelsson, P., Sköld, P., 2011.
- 336 Det Statistiske Centralbureau, 1882:148.
- 337 Det Statistiske Centralbureau, 1882:147.
- 338 Det Statistiske Centralbureau, 1898:97.
- 339 Torp, E., 1986:72.
- 340 Det Statistiske Centralbyraa, 1912:5.
- 341 Tilsvarende definisjoner ble gitt for samer og finner. Det Statistiske Centralbyrå, 1923b:41*.
- 342 Lie, E., Roll-Hansen, H., 2001:140.
- 343 Det Statistiske Centralbyrå, Oslo 1933:6*.
- 344 Det Statistiske Centralbyrå, Oslo 1933:7*.
- 345 Det fins ikke noe spor etter korrespondanse og skriftlige henvendelser som kan dokumentere hvem som hadde oppfordret Statistisk sentralbyrå til dette, heller ikke hvilke autoriteter som ble bedt om råd.

- 346 Statistisk sentralbyrå, 1956:20f.
- 347 Aubert, V., 1978:16.
- 348 Aubert, V., 1978:17.
- 349 Statistisk sentralbyrå, 1976:16/17.
- 350 Torp, E., 1986:75.
- 351 www.sametinget.no/Sametingsvalget
- 352 Departementet for det Indre, 1847:I.
- 353 Barn under 15 år fulgte farens trosbekjennelse. Departementet for det Indre, 1869c:242.
- 354 Det Statistiske Centralbureau, 1882:177.
- 355 Det Statistiske Centralbyraa, 1912:87ff.
- 356 Se faksimile side 222 av folketellingen fra 1845 som opererer med 28 personer som bekjente seg til den gresk-ortodokse religionen.
- 357 Rødsten, S., 2013:333f.
- 358 Niemi, E. (m.fl.), 2003:278.
- 359 Det Statistiske Centralbureau, 1882:180.
- 360 Gjernes, M., 2004:388. Mendelsohn, O., 1987a:367.
- 361 Etter jiddisch, språket de snakket, en blanding av middelaldertysk, hebraisk og litt slavisk.
- 362 Gjernes, M., 2004:391.
- 363 Jackson, K.T., 1995:620.
- 364 Gjernes, M., 2004:394.
- 365 Mendelsohn, O., 1987a:431.
- 366 Mendelsohn, O., 1987a:434.
- 367 Mendelsohn, O., 1987b:533.
- 368 Aftenposten 7. og 10. juli 1924, sitert etter Johansen, P.O., 1984:79.
- 369 Thing, M., 2008:26.
- 370 Mendelsohn, O., 1987b:532.
www.hlsenteret.no/kunnskapsbasen/folkemord/folkemord-under-nazismen/holocaust/norge/deportasjonen-av-de-norske-jodene.html
- 371 Mendelsohn, O., 1987b:254.
- 372 Statistikken omfatter medlemmer i trossamfunn som mottar statsstøtte.
- 373 Bidrag till Finlands officiella Statistik, 1870:27.
- 374 Rabbe, F.J., 1868:3
- 375 Rabbe, F.J., 1868:3.
- 376 Bidrag till Finlands officiella Statistik, 1876:27.
- 377 I 1940-årene viste historieprofessor Þorkell Jóhannesson at det i den offisielle diskusjonen blant danske embetsmenn i København bare var snakk om å flytte 500–800 fattige fra Island til Danmark. I 1984 oppdaget Sigfús Haukur Andrésson at en dansk forfatter, Carl Pontoppidan, alt i 1792 hadde nevnt at det i København ble snakket om å transportere innbyggerne bort fra Island.
- 378 «I understand it was lately in Agitation to evacuate the Island of Iceland, and to transplant the People to the different Quarters of the Danish Dominions.

Owing to bad Management and a destructive Monopoly, it has been for a long Time a heavy Burden to this Country, but under the British Government, it might soon become a valuabel Colony. The Inhabitants were reckoned at Seventy Thousand, but of that Number, about Eight Thousand have perished within those two Years by Famine».

- 379 Opplysningene om planene for forflytningen av den islandske befolkningen er gitt av den islandske historikeren Gunnar Knudsson.
- 380 Opplyst av Stefan Snævarr.
- 381 Dyrvik, S., Feldbæk, O., 1996:193f. Sejersted, F., 1978:102f.
- 382 Moseng, O.G., 2003:191.
- 383 Moseng, O.G., 2003:62–68. Johansen, H.Chr., 2002:61, 102.
- 384 Johansen, H.Chr., 2002:122.
- 385 De demografiske krisene er beskrevet og søkt forklart en rekke ganger, se for eksempel: Heckscher, E.F., 1933. Jensen, A., 1935:1–63. Heckscher, E.F., 1943:191–214. Dyrvik, S., 1983b:162–169. Sogner, S., 1996:169–173. Herstad, J., 2000:240–320. Johansen, H.Chr., 2002. Moseng, O.G., 2003:87–101.
- 386 Höijer, E., 1959:43.
- 387 De fem nordiske landene kunne ha hatt flere dødsfall enn fødsler 320 ganger (64 x 5), men hadde det 57 ganger eller nær 18 prosent av alle mulige ganger.
- 388 Jensen, A., 1935:25.
- 389 En klynge er definert som å omfatte tre land i ett år eller minst to land i to påfølgende år.
- 390 Höijer, E., 1959:31.
- 391 Dyrvik, S., 1983a:162.
- 392 Höijer, E., 1959:31. Matthiessen, P.Chr., 1984:41. Lassen, A., 1965:289.
- 393 Herstad, J., 2000:318.
- 394 Johansen, H.Chr., 2002:63.
- 395 Lassen, A., 1965:285.
- 396 Höijer, E., 1959:33f.
- 397 Johansen, H.Chr., 2002:63.
- 398 Heckscher, E.F., 1941:172–176. Höijer, E., 1959:33f. Jensen, A., 1935:33.
- 399 Höijer, E., 1959:33f.
- 400 Moseng, O.G., 2003:90.
- 401 Lassen, A., 1965:285.
- 402 Höijer, E., 1959:36.
- 403 Moseng, O.G., 2003:109.
- 404 Knudtsen, M.S., 1997:241–274.
- 405 Kirk, D., 1996:Abstract. Dyrvik, S., 2004:18ff. Dyson, T., 2010:8ff.
- 406 Dyson, T., 2010:42.
- 407 Thompson, W.S., 1930:48, 81. Thompson var direktør ved Scripps Foundation for Research in Population Problems ved universitetet i Miami, USA.

- 408 Wicksell, S., 1931. Sven Wicksell var sønn av økonomen Knut Wicksell, nymalthusianismens fremste talsmann i Norden.
- 409 Landry, A., [1933]1987:733.
- 410 Davis, K., 1945:viii.
- 411 Davis presiserte at den vestlige sivilisasjonen ikke var en organisme, men den var et system der delene var funksjonelt relatert til hverandre. Davis hadde studert under Talcott Parsons, sosiologen som etablerte funksjonalismen, inspirert av biologiens studie av organismer, som forklaringsmodell i samfunnsvitenskapen. Teorien om den demografiske overgangen har klare funksjonalistiske trekk. Å forklare et fenomen gjennom de virkningene det har, uten å forklare hvordan disse virker tilbake på fenomenet (påvisning av en feedbackmekanisme), som ofte er umulig, gjør slike forklaringer problematiske. Føllesdal, D. (m.fl.), 1988:139f.
- 412 Davis, K., 1945:1-11.
- 413 Kirk, D., 1945:46.
- 414 Notestein, F., 1945:39ff.
- 415 Sølvi Sogner i forord til Badinter, E., [1980]1981:9.
- 416 Matthiessen, P.Chr., 1984:134.
- 417 Dyson, T., 2010:123f.
- 418 Dyson, T., 2010:95.
- 419 Notestein, F., 1945:57.
- 420 Reproduksjonsgrensen er det antall barn hver kvinne må føde for at befolkningen skal opprettholdes på samme kvantitative nivå. Tallet er litt i underkant av 2,1 barn. Samlet fruktbarhetstall indikerer om et land eller område ligger over eller under reproduksjonsgrensen, og beregnes som summen av ettårig aldersavhengige fødselsrater for kvinner 15-49 år i et kalenderår. Dette kan tolkes som antall barn hver kvinne i gjennomsnitt vil føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved, og at dødsfall i kohorten ikke forekommer.
- 421 Prosenttallene gjelder henholdsvis 1963- og 1968-kohorten. Brunborg, H., 2014:11.
- 422 Population Reference Bureau, 2014.
- 423 Lee, R.D., Reher, D.S., 2011:2f.
- 424 Dyson, T., 2010:110f.
- 425 Dyson, T., 2010:119ff.
- 426 Dyson, T., 2010:117.
- 427 Ved denne forklaringen unngås en ugyldig funksjonalistisk slutning.
- 428 Dyson, T., 2010:20.
- 429 Dyson, T., 2010:9.
- 430 Dyson, T., 2010:123f.
- 431 Dyrvik, S., 2004:26f.
- 432 Dyson, T., 2010:124.
- 433 Van der Kaa, D.J., 2002. Lesthaeghe, R., 2010.

- 434 Van der Kaa, D.J., 1987.
- 435 Van der Kaa, D.J., 2002:6. Lesthaeghe, R., 2010:216.
- 436 Ariès, P., [1973]1980a:217-57, se også forord ved Ståle Dyrvik. Shorter, E., [1975]1979:186-224.
- 437 Ariès, P., 1980b, her sitert etter Van der Kaa, D.J., 2002:4f.
- 438 Badinter, E., [1980]1981:201ff.
- 439 Van der Kaa, D.J., 2002:4f.
- 440 Population Reference Bureau, 2014.

ESPEN SØBYE *Folkemengdens bevegelse 1735–2014. En tabellstudie*

© FORLAGET OKTOBER AS, OSLO 2014

OMSLAG OG BOKDESIGN: *Egil Haraldsen & Ellen Lindeberg* | EXIL DESIGN

SATT MED Surveyor 11/15 pt

PAPIR: 120 g. Salzer Bluewhite 1,2

TRYKK OG INNBINDING: Livonia Print, 2014

FØRSTE OPPLAG, 2014

ISBN 978-82-495-1359-8

www.oktober.no

AV ESPEN SØBYE

Ingen vei hjem: Arthur Omre. En biografi, 1992

Rolf Stenersen. En biografi, 1995

Atten dager i mai (SAMMEN MED JO NESBØ), 1999

Statistikk og historie, 2000

Tallenes fortellinger, 2001

Kathe, alltid vært i Norge, 2003

Ord for ord. Artikler 1986–2004, 2005

En mann fra forgangne århundrer. Overlege Johan Scharffenbergs liv og virke 1869–1965. En arkivstudie, 2010

Dovre faller. Norge 1814–2014 (SAMMEN MED HARALD BERNTSEN, KJARTAN FLØGSTAD OG JON LANGDAL), 2014

